סימן מז

תפילה וברכת המזון על חשבון שעות העבודה

שאלה:

האם מותר להתפלל על חשבון שעות העבודה או שיש לקזז את זמן התפילה משעות העבודה בפועל. האם יש בענין זה הבדל בין מעביד דתי למעביד חילוני.

תשובה:

בגמרא מסכת ברכות (דף טז עמוד א) נאמר:

> תנו רבנן: הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית – קורין קריאת שמע ומברכין לפניה ולאחריה, ואוכלין פתן ומברכין לפניה ולאחריה, ומתפללין תפלה של שמונה עשרה אבל אין יורדין לפני התיבה ואין נושאין כפיהם. והתניא: מעין שמונה עשרה!... כאן – בעושין בשכרן, כאן – בעושין בסעודתן. והתניא: הפועלים שהיו עושים מלאכה אצל בעל – הבית קורין קריאת שמע ומתפללין, ואוכלין פתן ואין מברכים לפניה, אבל מברכין לאחריה שתים, כיצד – ברכה ראשונה כתקונה, שניה – פותח בברכת הארץ וכוללין בונה ירושלים בברכת הארץ; במה דברים אמורים – בעושין בשכרן, אבל עושין בסעודתן או שהיה בעל הבית מיסב עמהן – מברכין כתיקונה.

חז"ל פטרו איפא פועלים המקבלים משכורת על עבודתם מתפילת שמונה עשרה מלאה וכן מברכת המזון מלאה. הטעם לכך הוא החשש מגזל בעל הבית אם יאריכו בתפילה ובברכת המזון על חשבון שעות העבודה,[1] ואף שלכאורה היה עדיף להתפלל תפילה מלאה ולברך ברכת המזון מלאה ולומר לבעל הבית שינכה משכרם של הפועלים, לא חייבו חכמים לעשות זאת או מחשש שבכל זאת יגרם הפסד לבעל הבית המעוניין שהפועלים יעבדו כמה שיותר[2], או מחשש הפסד לפועלים "דאף שאין זה שעת הדחק כל כך, מכל מקום כיון דפועל הוא ואליו הוא נושא נפשו, כל פועל מיקרי שעת הדחק".[3]

---

1. ר' אגרות משה או"ח ד סימן צא אות ב
2. ר' שו"ת אגרות משה שם
3. דרישה או"ח סימן קי אות ב.

אכן, אף שמדין התלמוד צריכים הפועלים לקצר כנ״ל, כתב בהגהות מיימוניות[4] שלמעשה אין נוהגים כך:

> דאדעתא דהכי שוכר השוכר פועלים שמתפללים ומברכים וקורין כשאר כל אדם.

עפ״י דברים אלו יתפללו הפועלים ויברכו כרגיל בלא שבעל הבית ינכה משכרם.

הן דין התלמוד והן המנהג שהובא בהגהות מיימוניות הובאו להלכה בשולחן ערוך.

ביחס לתפילה נפסק (אורח חיים סימן קי סעיף ב):

> הפועלים שעושין מלאכה אצל בע״ה, אם אינו נותן להם שכר חוץ מסעודתן, מתפללין י״ח, אבל אין יורדין לפני התיבה ואין נושאין כפיהם; ואם נותן להם שכר, מתפללין הביננו. והאידנא, אין דרך להקפיד בכך, ומסתמא אדעתא דהכי משכירין אותם שיתפללו י״ח.

וביחס לברכת המזון נפסק (אורח חיים סימן קצא סעיפים א – ב):

> פועלים העושים מלאכה אצל בעל הבית, מקצרין בבהמ״ז, כדי שלא לבטל מלאכת בעל הבית... והאידנא לעולם מברכים כל ארבע ברכות, שאין דרך בני אדם עכשיו להקפיד בכך, ומסתמא אדעתא דהכי שוכרים פועלים שיברכו כל ארבע ברכות כתקנם.

כיום, איפא, מותרים הפועלים להתפלל על חשבון שעות העבודה. בכלל תפילה לא רק תפילת שמונה עשרה אלא כל נוסח התפילה כשאר כל אדם. כמו״כ מותרים להתפלל במקום העבודה במנין אך בלא חזרת הש״ץ שתגרום להארכת התפילה. אם אין מנין במקום העבודה והפועלים רוצים ללכת לתפילה במנין בבית הכנסת יהיו מותרים לעשות כן על חשבון בעל הבית רק במקום שאין דרך המעסיקים להקפיד על כך.[5]

מן הנימוק שמביא השו״ע לשינוי המנהג: ״ומסתמא אדעתא דהכי שוכרים... ״ עולה, לכאורה, שהדבר תלוי בדעתו של בעל הבית, ואם יאמר במפורש שאינו מסכים – יהיו הפועלים פטורים מברכת המזון, אלא שבערוך השולחן (שם סעיף ד) כתב שאין הדבר כן, וזו לשונו:

> ואם אפילו יאמר אח״כ שמקפיד לא צייתינן ליה, וכן הוא עכשיו בתפילה. ונ״ל עוד דאפילו אם ישכרם על תנאי זה שיקצרו בתפלה ובברכת המזון

---

4. הגהות מיימוניות הלכות ברכות פרק א אות ט
5. משנה ברורה שם ס״ק יב. וע׳ בספר פתחי חושן (הלכות שכירות פרק ז סעיף י הערה כה) שכתב ״ואפשר שבמקום ששעות העבודה הם בזמן תפלה מותר גם להתפלל בצבור״, וצ״ע שלא הביא את דברי המשנה ברורה הנ״ל.

לא צייתינן ליה, דכיון דכ״ע אין נוהגין כן והוה כקבלו עליהם לחובה, אין ביכולת היחיד להוציא עצמו מן הכלל ולבטל המצוה.

כל זה כאשר הפועל הגיע בזמן למקום עבודתו. אולם שונה הדין כאשר הפועל מאחר ואם יאריך בתפילה יגרם עיכוב נוסף בתחילת עבודתו. וכך כותב בענין זה ר׳ משה פינשטיין[6]:

אף שהאידנא מתפללין י״ח ומברכין בהמ״ז כתקונה מחמת שאין דרך להקפיד בכך ואדעתא דהכי משכירין אותן כדאיתא בסימן ק״י סעי׳ ב׳ ובסימן קצ״א סעי׳ ב׳, לא שייך זה בצריך לבא למלאכתו בשעה מיוחדת כפועלים בזמננו ואירע שנתאחר, ודאי אין רשאי על זמן בעה״ב להאריך בתפלתו והיה לו להתפלל בעצם הביננו כמו שהוא בדרך וכן לברך רק שתי ברכות בבהמ״ז כשיהיה הפסד לבעה״ב אף כשינכה לו שכרו, אך למעשה מסתבר שאין לעשות כן, לא מבעיא לחסר ברכה בבהמ״ז דבשביל מקרה כזה אין לשנות, אלא אף בתפלת הביננו שבדרך רשאי גם בזמננו, אבל כיון שלא רגיל בהביננו ואינו בקי בה לא ירויח אלא משהו ואולי לא ירויח כלל, וא״כ לדלג פסד״ז ודאי לא מיבעיא שרשאי אלא שמחוייב מצד גזל מלאכתו של בעה״ב. אך בשביל מלאכת עצמו מסתבר שלא ידלג אלא כשאיכא חשש גדול שאפשר יהיה הפסד כשיאחר זמן הקצר דאמירת כל פסד״ז דבמקום הפסד ודאי רשאי אף למלאכת עצמו.

כאשר אין מנין במקום העבודה, שכפי שכתבנו לעיל הפועלים אינם רשאים ללכת לתפילה בבית הכנסת על חשבון בעל הבית, אך הוא מסכים שילכו להתפלל על חשבונם, והוא ינכה להם משכרם בגין ההליכה לבית הכנסת, הרי מעיקר הדין הפועלים אינם חייבים להתפלל בציבור ולהפסיד ע״י כך משכרם. אולם אם ההפסד הכספי כתוצאה מהניכוי אינו משמעותי, ובשביל צרכים אחרים שאינם חשובים כל כך היה מוכן לספוג הפסד זה – צריך לנהוג כך גם לצורך תפילה בציבור.[7] כמו״כ פשוט שאם יכולים להשלים את זמן התפילה בשעות נוספות שיעבדו, וע״י כך לא ינוכה להם משכרם – חייבים להתפלל בציבור וישלימו אח״כ את השעות.

סיכום

פועל ששעות עבודתו הם בזמן התפילה, רשאי על פי ההלכה להתפלל את התפילה במלואה על חשבון שעות העבודה. אם יש מנין במקום העבודה יכול

---

6. שו״ת אגרות משה שם
7. ראה תפילה כהלכתה פרק ה סעיף י ובהערה כה שם בשם הגרי״ש אלישיב שליט״א. פסקי תשובות סימן צ אות טז.

להתפלל גם בציבור אך בלא חזרת הש״ץ. אולם אין הוא רשאי ללכת לבית כנסת מחוץ למקום העבודה על חשבון שעות העבודה.

פועל רשאי לברך ברכת המזון במלואה[8] על חשבון שעות העבודה. אין הבדל לענין זה בין אם המעביד דתי או שהמעביד אינו דתי.

כל זה כאשר לא ניתן להתפלל אלא בשעות העבודה, אולם כאשר ניתן להתפלל גם לאחר שעות העבודה או לפניה, או שניתן להשלים את זמן התפילה בסוף היום, מסתבר שזמן התפילה לא יוכל להיות חלק משעות העבודה אא״כ המעביד אישר זאת.

פועל שאחר למקום עבודתו ולא התפלל עדיין שחרית חייב לדלג על פסוקי דזמרא כדי למעט כמה שניתן בעיכוב בתחילת עבודתו.

אדם אינו מחוייב להתפלל במנין אם ע״י כך יפסיד ממשכורתו, אולם אם ההפסד אינו משמעותי ראוי שלא יוותר על תפילה בציבור.

נציין עוד כי סעיף 20 לחוק שעות עבודה ומנוחה, התשי״א1951קובע בס״ק (ד):

> עובד רשאי להתפלל במהלך יום עבודתו בהתאם לדרישות דתו; זמן התפילה ייקבע במקום העבודה בהתאם לצורכי העבודה ואילוציה, ובהתחשב בדרישות דתו של העובד.

אולם סעיף 1 חוק קובע שזמן התפילה אינו נחשב חלק משעות העבודה:

> ״שעות עבודה״ פירושו – הזמן שבו עומד העובד לרשות העבודה, לרבות הפסקות קצרות ומוסמכות הניתנות לעובד להחלפת כוח ואויר, חוץ מהפסקות על פי סעיף 20;

מכאן שאף שהמעביד מחוייב לאפשר לפועל להתפלל, אין הוא מחוייב לשלם שכר עבור זמן התפילה, והפועל יצטרך להשלים את שעות העבודה שהחסיר בזמן התפילה – אלא אם כן הסכים המעביד לכך שזמן התפילה יהיה חלק משעות העבודה של הפועל.

---

8. ויש להסתפק עם מותר לו לומר גם את ״הרחמן״ הנאמר לאחר ברכת המזון – עיין פסקי תשובות סימן קצא סעיף ב הערה 2 וראה מה שהבאנו לעיל מהדרישה או״ח סימן קי אות ב.